

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет соціології

Інститут соціології НАН України

Соціологічна асоціація України Київське міське відділення

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ:

Матеріали

XII Всеукраїнської науково-практичної конференції

з міжнародною участю

«Проблеми розвитку соціологічної теорії:

Теорії солідарності та конфлікту в поясненні сучасних суспільних процесів»

21-22 травня 2015 року (м. Київ)

Київ – Логос – 2015

УДК 316.1
ББК 60.5я43
П78

Рекомендовано до друку
Вченою радою факультету соціології
(протокол №9 від 22 квітня 2015 року)

Статті, включені до збірника, друкуються в авторській редакції.

Проблеми розвитку соціологічної теорії: матеріали X Всеукр. наук.-
П78 **практ. конф. «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Теорії солідарності та**
конфлікту в поясненні сучасних суспільних процесів», 21-22 травня 2015 року
(м. Київ) / Київ. нац., ун-т ім. Т. Шевченка [та ін.; під заг. ред., Куценко О.Д.,
Судакова В.І.]. – К.: Логос, 2015. – 156 с.
ISBN 978-966-171-912-4.

У збірнику зібрані наукові доповіді учасників X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Теорії солідарності та конфлікту в поясненні сучасних суспільних процесів» (м. Київ, 21-22 травня 2015).

Для наукових працівників, аспірантів, викладачів і студентів, які навчаються за спеціальністю «Соціологія», а також усіх, хто цікавиться питаннями розвитку сучасної соціологічної науки.

УДК 316.1
ББК 60.5я43

© Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, 2015

© Інститут соціології НАН України, 2015

© Соціологічна асоціація України, 2015

ISBN 978-966-171-912-4

СКЛАД
ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ

XII Всеукраїнської науково-практичної конференції "Проблеми розвитку соціологічної теорії"
Problemy rozvytku sociologichnoyi teorii (PRST)
21-22 травня 2015 р.

Голова оргкомітету – Горбачик А.П., к. ф.-м. н., доцент, декан факультету соціології, в.о. завідувача кафедри методології та методів соціологічних досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Співголова оргкомітету – Ворона В.М. – д.е.н, професор, академік Національної академії наук України, директор Інституту соціології Національної академії наук України.

Члени оргкомітету:

1. Куценко О.Д. – д.соц.н., професор, завідувач кафедри соціальних структур та соціальних відносин, заст. декана з наукової роботи факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, віце-президент Соціологічної Асоціації України;
 2. Петренко-Лисак А.О. – к.соц.н., доцент кафедри галузевої соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вчений секретар оргкомітету;
 3. Судаков В.І. – д.соц.н., професор, завідувач кафедри історії та теорії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 4. Челак В.В. – д.соц.н., професор, завідувач кафедри галузевої соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 5. Туленков М.В. д.соц.н., професор кафедри галузевої соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 6. Цимбалюк Н.М. – д.соц.н., професор кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, голова київського відділення Соціологічної Асоціації України;
 7. Яковенко Ю.І. – д.соц.н., професор кафедри галузевої соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 8. Сірий Є.В. д.соц.н., керівник науково-дослідного сектору "Центр порівняльних та регіональних досліджень" факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 9. Злобіна О.Г. – д.соц.н., професор завідувач відділу соціальної психології Інституту соціології Національної академії наук України;
 10. Макеев С.О. – д.соц.н., завідувач відділу соціальних структур Інституту соціології Національної академії наук України;
 11. Бабенко С.С. – к.соц.н., доцент кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 12. Сидоров М.В.-С. – к. ф.-м. н., доцент кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 13. Нахабич М.А. – провідний інженер "Центру порівняльних та регіональних досліджень" факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, секретар оргкомітету;
 14. Ракша Д.А. – провідний соціолог "Центру порівняльних та регіональних досліджень" факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, секретар оргкомітету;
 15. Вербицька Т.О. – аспірант кафедри галузевої соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 16. Шелухін В.А. – аспірант кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Вчений секретар оргкомітету** – Петренко-Лисак А.О.

залучений. Це означає, що громадянські активісти більшою мірою є відкритими до діалогу, їм легше вийти на контакт чи ініціювати соціальну взаємодію. Приклад волонтерства показав, що добровільна, неоплачувана робота активістів знайшла відгук у зневіреного, пасивного соціуму. Як свідчать результати загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» з 25 грудня 2014 р. по 15 січня 2015 р. (N=4413), вперше рівень довіри до волонтерських організацій (середнє значення за 5-бальною шкалою – 3,36) перевершив рівень довіри до церкви (3,26) та армії (3,07). І лише рівень довіри до власної сім'ї традиційно залишається найвищим (4,6).

Усвідомлення зовнішньої загрози та спільна позиція щодо виклику стала основою соціальної відповідальності українців у 2014–2015 рр. За цих умов зовнішня загроза зумовила людей толерантніше ставитися один до одного. Поширення по країні великої кількості переміщених осіб сприяють розвитку навичок міжкультурного діалогу. Зовнішня загроза та нові сподівання громадян притлумили етнолінгвістичну та регіональну диференціацію населення щодо ключових політичних питань. Водночас, саме орієнтації активної меншості стали базовими для цього зближення. Наприклад, після Революції Гідності внаслідок війни на сході країни вперше зафіксоване зближення електоральних та політичних орієнтацій усіх регіонів України, крім Донбасу. У більшості громадян відбулося поєднання проукраїнської та проєвропейської ідентичностей. Натомість позиція неприйняття зовнішньої загрози стала виглядати соціально безвідповідальною. Таких людей стигматизовано у вигляді інтернет-мемів як «вата», «ватники».

Іншим виявом соціальної відповідальності стало вимушене зниження протестної активності громадян. Суспільне невдоволення діями влади, повільною реалізацією реформ, економічними негараздами поки що не втілюється в протестну поведінку з огляду на війну. Загальнонаціональна згода тримається на уявленнях про безпеку, які оформилися в патріотичну позицію. Проявом солідарності стала готовність представників різних регіонів воювати на сході країни, матеріально допомагати вимушеним переселенцям. На даному етапі міжгрупова система взаємодії лише починає складатися. Економічні труднощі та матеріальне зубожіння неминуче внесуть корективи в цю вимушену інтеграцію. І тоді соціально-психологічні чинники інтеграції українського суспільства пройдуть перевірку на міцність.

Резнік В.С.

Інститут соціології НАН України, Київ

СОЦІАЛЬНИЙ ПОРЯДОК, СОЛІДАРНІСТЬ ТА ВІДЧУЖЕННЯ

Переважає солідарності чи відчуження в суспільстві залежить від соціального порядку у ньому. Соціальний порядок – це таке поєднання або взаємодія різних складників суспільства, коли ті не заважають і не протидіють один одному, а натомість поєднуються доладно або діють узгоджено подібно до органів життєздатного організму або частин єдиного справного технічного механізму.

Універсальними та інваріантними формами вияву соціального порядку за Ф. фон Гайеком є: 1) координація – узгодженість, злагодженість та передбачуваність поведінки людей, внаслідок чого вони не заважають жити один одному; 2) кооперація – плідна співпраця людей заради спільної мети, творення гуртом різних корисних для загалу та кожного його представника речей; 3) субординація – неминучі відносини підлеглості та підпорядкування внаслідок нерівномірного доступу людей до влади та різних життєвих засобів. Соціальна координація, кооперація та субординація уможлиблює сумісність та взаємне доповнення як дій людей, так і їхніх думок та відчужень (тобто появу соціальної солідарності). Відтак дослідження соціального порядку – можливість з'ясування перспектив соціальної солідаризації та інтеграції.

Наразі відділ історії та теорії соціології Інституту соціології НАН України виконує НДР «Соціальний порядок у сучасному українському суспільстві: модернізація, самоорганізація та легітимація». Аналіз історії теоретизування дає підстави стверджувати про столітні традиції концептуалізацій проблеми соціального порядку у суспільстві. На підґрунті цих традицій склалися потужні й розгалужені дослідницькі напрями. Утім, класики та чільні теоретики здебільшого працювали у цілком інших, відмінних від сучасного українського, соціально-часових, національно-культурних, політичних, економічних та, зрештою, особистісних контекстах.

Виконавці зазначеної НДР вбачають наукову проблему у суперечності між визнаною у світі ґрунтовністю класичних і чільних сучасних концепцій соціального порядку та нез'ясованістю міри їх придатності в аналізі пострадянського перехідного нестабільного суспільства. Метою цієї НДР є концептуалізація соціального порядку у перехідному нестабільному суспільстві для емпіричного виявлення особливостей соціального впорядкування у сучасній Україні.

Планується емпірична перевірка низки робочих гіпотез, серед яких основними можна вважати такі:

1) соціальний порядок у суспільстві є продуктом його історичних особливостей та національної культури (традицій, норм, цінностей, символів та взірців поведінки домінуючої культури суспільства), наслідком попередніх спроб модернізації країни;

2) рівень легітимності соціального порядку в суспільстві залежить від індивідуального сприйняття його громадянами, сформованого під впливом їхнього персонального соціального оточення та становища в суспільстві (тобто від особливостей соціалізації особи у ранньому віці, залежних від її статі, освіти, місця проживання, статків сім'ї, релігійності, цінностей, вподобань, життєвого досвіду, соціального статусу та адаптованості тощо);

3) різні (економічні, демографічні, регіональні, етнічні, поселенські, професійні та ін.) верстви сучасного українського суспільства мають відмінні сприйняття соціального порядку у ньому.

Серед концептуальних результатів, вже отриманих у перебігу виконання НДР, – узагальнення зв'язків поняття соціального порядку у поняттєвому апараті сучасної соціології. Свого часу була оприлюднена вихідна версія цього узагальнення [Резнік В.С. Модернізація, самоорганізація та легітимація соціального порядку у сучасному перехідному суспільстві: концепція дослідження // Методологія, теорія та практика

соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. праць. Вип. 20. – 2014. – Харків : (Б. в.), 2014, с. 24]. Спільними зусиллями усіх виконавців згаданої вище НДР це узагальнення у вигляді концептуальних дихотомій ознак соціальної впорядкованості та безладності було розширено та уточнено (Табл.).

Таблиця - Зв'язки поняття соціального порядку у поняттєвому апараті сучасної соціології

Спостережувані соціальні феномени*	Ознаки соціального	
	порядку	безпорядку (безладу)
Суспільна ідентичність	Виразна, одностайна	Невиразна, розділена
Соціальні символи	Безперечні, консенсусні	Взаємовиключні, несумісні
Символічний універсум	Домінуючий	Брак гегемонії, зміна
Соціальні цінності та ідеали	Загальність, спільність	Сепаратність, протиставлення
Соціальні норми	Однозначність	Суперечливість, аномія
Соціальні статуси і ролі	Визначеність	Невизначеність
Соціальні взаємодії	Передбачуваність	Непередбачуваність
Соціальні зв'язки	Сталість	Нетривкість
Соціальні відносини	(Само)організованість	Відчуження
Соціальні інтереси	Узгодженість	Контрарність
Соціальний обмін	Баланс, еквівалентність	Дисбаланс, нееквівалентність
Особистість	Соціальна інклюзія	Соціальна ексклюзія
Соціальні спільноти	Кооперація	Конкуренція, протиборство
Соцієтальна спільнота	Згуртованість	Роз'єднаність, міжусобиці
Соціальні процеси	Керованість	Некерованість
Соціальні інститути	Легітимність	Нелегітимність
Соціальний простір	Структурованість	Дифузність
Соціальна структура	Усталеність	Мінливість, рухливість
Розподіл ресурсів	Самозрозумлий	Контраверсійний
Функціонування суспільства	Стабільність	Нестабільність, конфлікт
Соціальний конфлікт	Інституціоналізований	(Не)де)інституціоналізований
Соціальний устрій, лад	Ефективна адаптивність	Неадаптивність
Соціальні зміни	Напередумовленість	Напереднеумовленість
Соціальна модернізація	Вільна спонтанність	Вимушена реактивність
Соціальний захист	Ефективна дієвість	Відсутність
Соціальні інновації	Творення	Некритичне відтворення
Соціальне насилля	Монополія держави	Злам монополії держави
Соціальна мобільність	Меритократичні бар'єри	Відсутність / необмеженість
Соціальні практики	Інституціалізація	Деінституціалізація
Соціальна самоорганізація	Конструктивність	Деструктивність
Соціальний морфогенез	Еволюція	Револуція
Глобальна спільнота	Сила норм права	Норма права сили

Наведене узагальнення дихотомічних ознак соціальної впорядкованості та безладності з огляду на їх зв'язки із характеристиками різних спостережуваних

соціальних феноменів завершене спільними зусиллями В.Бурлачука, Т.Загороднюк, О.Іваненко, В.Казакова, І.Мариніч, В.Пилипенка, В.Резніка, М.Сакади, В.Степаненка та О.Шульги.

Сірий Є.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІДЧИЗНЯНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: РЕАЛІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

Ні для кого не є новим твердження про соціально-історичну місію підприємництва, котре супроводжує прогрес цивілізації з моменту зародження форм промислової організації суспільства, сприяючи підвищенню матеріального та духовного потенціалу індивіда та суспільства, будучи потужним засобом постійного коригування задоволення потреб населення у зайнятості, доходах, соціальних послугах, тією сферою, яка дає можливість державі розв'язувати соціальні проблеми. Йому належить ключова інтеграційна роль, зокрема, у сприянні збереженню внутрішньої єдності економічної підсистеми, відіграючи на мегарівні головну роль щодо забезпечення функціонування господарсько-економічної системи і відтворення всієї соціальної системи. Це: і генерування ресурсів та управління ними з метою отримання прибутку, і стабілізація господарсько-економічної системи та підтримка ринкової рівноваги, і пошук та впровадження організаційно-економічних інновацій й створення нових ринкових можливостей, і можливість відтворювати втрачені та формувати нові коопераційні зв'язки.

Підприємництво впливає й на суспільні перетворення, змінюючи докорінним чином і все суспільство. Як показує історія і досвід, підприємництво виконує інтегруючу функцію в аксіологічній динаміці, сприяючи частковому збереженню традиційних цінностей суспільства і розвитку нових індивідуалістичних цінностей, і, в результаті, певною мірою, знімає протистояння систем цінностей, які склалися в рамках колективістської та індивідуалістичної цивілізацій. В соціальному та соціально-політичному – це потенціал у попередженні тенденції поляризації суспільства, чинник соціальної мобільності, трансформації та соціального відтворення.

Далеко не повний перелік соціальної ролі та соціальних функцій підприємництва для представників суспільних наук не викликає сумнівів. Однак, більшість цих положень у наукових спеціалізованих джерелах та публіцистиці представлені в аспекті інноваційної ролі підприємництва. Виявом та виокремленням інтеграційності підприємництва приділено мало уваги. Історико-соціологічний аналіз дає безліч аргументів у плідності вважати щодо очевидності інтеграційності підприємництва як його головної соціальної ролі та соціальної ефективності. Модернізаційні та трансформаційні зміни («економічне диво» та суспільно-економічний прогрес низки азійських країн, «постсоціалістичні» та «пострадянські»